

หลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา*

Principles of Education in Buddhism

สานิตย์ สีนาค**

Sanit Sinak

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

เสฐียร ทังทองมะดัน***

Sethien Thangthongmadun

พระศรีวัชรวิสุทธิ****

Phra Sriwacharavisut.

ขริศา ไชอำเอี่ยม*****

Khrisa Sai-am-iem

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, ประเทศไทย

Doctor of Philosophy in Buddhism program Department of Buddhism,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand

E-mail: Sathien0818522340@gmail.com

Received: Dececeber 02, 2024

Revised: December 11, 2024

Accepted: December 13, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้ (๑) แนวคิดและหลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา และ (๒) พระพุทธศาสนากับการศึกษานที่

* บทความนี้ ได้พัฒนามาจากบทความวิชาการ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือสารนิพนธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๗ งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๗ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๗-๘ ธันวาคม ๒๕๖๗

** ดร.สานิตย์ สีนาค Dr.Sanit Sinak คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Faculty of Humanities, Mahamakut Buddhist University

** ผศ.ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน Asst.Prof.Dr.Sethien Thangthongmadun

*** พระศรีวัชรวิสุทธิ, ดร. Phra Sriwacharavisut, Dr.

**** ดร.ขริศา ไชอำเอี่ยม Dr.Khrisa Sai-am-iem

อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา The instructor responsible for the Doctor of Philosophy in Buddhism program Department of Buddhism, MahachulalongkornrajavidyalayaUniversity, Nakhon Ratchasima Campus.

สมบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่า หลักการศึกษานในทางพระพุทธศาสนา มีกระบวนการเริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาเป็นสมาชิก เมื่อรับเข้ามาแล้ว ก็ให้การศึกษาอบรม ให้ตั้งอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องดีงาม ผ่านกระบวนการศึกษาฝึกหัดขัดเกลาควบคุมป้องกัน การศึกษาทางพุทธศาสนานเน้นการฝึกอบรมตน การพึ่งตนเอง การมุ่งอิสระหลุดพ้นจากกิเลส เมื่อกล่าวถึงประเด็นพระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์แล้ว จะเห็นว่า การศึกษาจะต้องมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนให้มีความฉลาด มีเครื่องมือควบคุมความฉลาด รวมถึงมีมนุษยธรรม สิ่งสำคัญเหล่านี้เป็นแนวทางสำคัญในการที่จะช่วยให้บุคคลเข้าถึงอิสรภาพสูงสุดก็คือความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ หลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อทำให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

คำสำคัญ: การศึกษา; พระพุทธศาสนา; การศึกษาที่สมบูรณ์

Abstract

This article aims to study the principles of education in Buddhism, comprising the following topics: 1) Concepts and principles of education in Buddhism, and 2) Buddhism and complete education. The study is found that the principles of education in Buddhism begin with the process of accepting individuals as members. Once accepted, they receive education and training to adhere to the correct and virtuous path, going through processes of study, training, refinement, and prevention. Buddhist education emphasizes self-training and self-reliance, aiming for liberation from defilements. When discussing the issue of Buddhism and complete education, it is evident that education must aim to develop individuals to be intelligent, equipped with tools to control intelligence, and possess humanity. These important aspects are crucial in helping individuals attain the highest freedom, which is liberation from defilements and suffering. Therefore, the ultimate goal of education in Buddhism is to lead life to freedom and liberation from all defilements.

Keywords: Education; Buddhism; Complete Study

บทนำ

การศึกษานในพระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่หมายถึงการเรียนรู้ความรู้ทางโลกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาตนเองทั้งกาย จิต และปัญญา เพื่อบรรลุถึงความรู้แจ้งในสัจธรรม และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง หลักการสำคัญของการศึกษานในพระพุทธศาสนา มีกรอบในการกล่าวถึงอยู่ ๒ ส่วน ได้แก่ ๑) กรอบของหลักธรรม หลักธรรมดังกล่าวคือ หลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่เน้นการฝึกอบรมตนเองใน ๓ ด้าน

ได้แก่ ศิลการฝึกอบรมตนเองให้ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม สมาธิการฝึกอบรมจิตใจให้สงบ มีสมาธิจดจ่อ และปัญญาการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในสัจธรรม ๒) กรอบของแนวคิดที่เกี่ยวกับการศึกษา เป็นการนำเอาเรื่องราว เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการศึกษามาอธิบายเพื่อให้แนวคิดทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงวิธีการศึกษาไว้หลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาลดตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุด พุทธศาสนาสอนให้เราศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ เพื่อพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาปัญญาและเข้าใจธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และการเรียนรู้จากผู้อื่น เป็นการเรียนรู้จากพระสงฆ์ ผู้รู้ หรือผู้มีประสบการณ์ จะช่วยให้เราเข้าใจหลักธรรมคำสอนได้ดียิ่งขึ้น การเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ จะช่วยพัฒนาผู้เรียนไม่ว่าจะเป็นด้านคุณธรรม ช่วยให้เราเป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม และความเมตตาต่อผู้อื่น ช่วยลดความทุกข์ ช่วยพัฒนาปัญญา รวมถึงบรรลุถึงความสุขที่แท้จริง บทความเรื่องนี้ ต้องการนำเสนอหลักการการศึกษาในพระพุทธศาสนาว่าแนวคิดอย่างไร อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาเพื่อให้เกิดการศึกษาสมบูรณ์เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา รวมถึงสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาในสังคมต่อไป

แนวคิดและหลักการการศึกษาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาในพระพุทธศาสนาเริ่มต้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้แก่พราหมณ์อัญญาโกณฑัญญะเป็นคนแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี พระองค์ตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” และต่อมาเมื่อทรงอนุญาต ให้พระภิกษุบรรพชาอุปสมบททุกุลบุตรได้ โดยวิธีการเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย (ติสรณคมนุปสัมปทา) ทรงกำหนดให้ผู้เข้ามาบวชต้องมีครูซึ่งเรียกว่า **อุปัชฌาย์** หน้าที่ของอุปัชฌาย์เรียกว่า สัทธิวาทิกวัตร ส่วนศิษย์ซึ่งเรียกว่า สัทธิวาทิก มีหน้าที่ซึ่งต้องปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌายวัตร ต่อมาเมื่อทรงอนุญาตให้สงฆ์อุปสมบททุกุลบุตรได้ด้วยพิธีที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมอุปัสัมปทา มีกระบวนการซับซ้อนยิ่งขึ้น ทรงกำหนดหน้าที่ของอาจารย์ซึ่งต้องปฏิบัติต่อศิษย์ เรียกว่า อันตเวาสิกวัตร และทรงกำหนดหน้าที่ ซึ่งศิษย์ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์ เรียกว่า อาจารยวัตร นอกจากนี้ หน้าที่ระหว่างครูกับศิษย์นี้ ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามต่อกันความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์อยู่ในฐานะเหมือนบิดากับบุตร ดังพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนทนสนมในสัทธิวาทิกฉันทบุตร สัทธิวาทิกจักเข้าไปตั้งจิตสนทนสนมในอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทธิวาทิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไปพลุลย์ ในธรรมวินัยนี้”^๑ เมื่อกล่าวถึงแนวคิดและหลักการการศึกษาในพระพุทธศาสนาแล้ว มีประเด็นที่จะกล่าว ดังนี้

^๑ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๘/๑๖; วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕. คำว่า “เอหิ ภิกษุ” จงมาเป็นภิกษุเถิด หมายถึงคำประกาศอนุวัติการบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ขอบวชคือเท่ากับประกาศว่า จงมารับการบรรพชาอุปสมบทตามที่ขอ. อ้างใน สารตถ. ฎีกา. (บาลี) ๓/๑๘/๒๒๒.

^๒ วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘; วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

ความหมายของการศึกษาตามรากศัพท์

คำว่า ศึกษา มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา มีรูปวิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์ ๕ รูป ดังต่อไปนี้^๓

๑) สห ปณฺญา ย อิขฺหติติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นพร้อมด้วยปัญญา ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา อธิบายความว่า การเห็นด้วยตาปัญญา (ปัญญาจักขุ) ไม่ใช่การเห็นด้วยตาเนื้อ (มังสจักขุ) เพราะการเห็นด้วยตาเนื้อหรือตานอก ย่อมถูกหลอกหลวงได้ง่าย ต้องมองเห็นด้วยตาปัญญา จึงจะเป็นการศึกษาที่แท้จริง

๒) สยฺ อิขฺหติติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นเอง ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา อธิบายความว่า การเห็นเอง เห็นด้วยตาของผู้ศึกษาเอง ผู้ปฏิบัติเอง และผู้ประสบผลสำเร็จเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นเห็นแทน ปฏิบัติแทน และสำเร็จแทน

๓) สกฺ อิขฺหติติ สิกขา ธรรมชาติใด ย่อมเห็นซึ่งตนเอง เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา อธิบายความว่า การเห็นตนเอง มุ่งเน้นการเรียนรู้ตนเอง จนอ่านตัวเองออก บอกตัวเองได้ ใช้ตัวเองเป็น เห็นตัวเองชัด และจัดตนเองถูก ไม่ได้มุ่งเน้นการเรียนรู้คนอื่น

๔) สมฺ อิขฺหติติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นเท่าทัน เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา อธิบายความว่า การเห็นเท่าทัน หมายถึงการเห็นเท่าทันโลก ทั้ง ๓ โลก คือ สัตว์โลก ได้แก่ คน สัตว์ และสิ่งมีชีวิตตามกำเนิด ๔ โลกาสโลก ได้แก่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อวกาศ และสังขารโลก คือกาย กับใจ

๕) สนฺตํ อิขฺหติติ สิกขา ธรรมชาติโดยย่อเห็นสิ่งที่มีอยู่ ธรรมชาตินั้นชื่อว่าการศึกษา อธิบายความว่า การเห็นความจริง การเห็นตามความเป็นจริง ซึ่งสิ่งที่มีอยู่ไม่ใช่ไม่มี ได้แก่ การเห็นอริยสัจ ๔

กล่าวได้ว่า มนุษย์ต้องเรียนรู้ ใฝ่รู้ ฝึกฝน อบรมตนเอง และเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมตลอดชีวิต กระบวนการดังกล่าวทั้งหมดนี้ เรียกว่า การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ การศึกษามีทั้งลักษณะที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึมแทรกและประสานสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์นับตั้งแต่เกิดจนตาย ในลักษณะของรูปธรรม การศึกษา หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ การฝึกหัดและการนำความรู้ ความคิด ความสามารถ และคุณงามความดี ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต การศึกษามีองค์ประกอบของเนื้อหาสาระ ทฤษฎี หลักการ เช่น หลักสูตร ปรัชญาการศึกษา และระบบต่าง ๆ ของการศึกษา นอกจากนี้ การศึกษายังหมายถึง วิธีการต่าง ๆ หลายประเภทหลายลักษณะที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ส่วนการศึกษาที่เป็นนามธรรมนั้นเป็นคุณลักษณะ และคุณค่าที่เกิดขึ้นจากระบบ รูปแบบ และวิธีการฝึก อบรมนันทนาการ คุณลักษณะและคุณค่าของการศึกษามีเกณฑ์ ระดับ และองค์ประกอบที่ยืดหยุ่นและ

^๓ สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันพุทธลีลา, ๒๕๕๒), หน้า ๒-๔.

แตกต่างกันมาก สุดแล้วแต่กลุ่มคนเป็นผู้กำหนด และยุคสมัยของการประมาณประเมิน สรุปได้ว่า การศึกษาบ่งบอกและแนะนำไปสู่คุณภาพชีวิตของมนุษย์^๕

แนวคิดเรื่องการศึกษาในพระพุทธศาสนา

จากรูปวิเคราะห์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาเบื้องต้น คือการฝึกหัด การขัดเกลา การแนะนำ การป้องกันการอวิชาจารอันเป็นเหตุให้ละเมิดความศีล อาบัติและอกุศลกรรมบถที่เป็นไปทางกายและทางวาจา ดังนั้น ถ้ามองในนัยนี้ การศึกษาก็คือการฝึกอบรมตนเองให้เจริญองงามทั้งทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมนั่นเอง ซึ่งเมื่อมองในแง่วิธีการและเป้าหมายของการศึกษาแล้ว จะเห็นได้ใน ๓ ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การศึกษาคือการพัฒนา การศึกษาก็คือการพัฒนาผู้เรียนให้มีความเจริญก้าวหน้า กล่าวคือมองในแง่วิธีการ การศึกษาคือกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้มีความก้าวหน้า มองในแง่เป้าหมาย การศึกษาต้องมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความก้าวหน้า นั่น ซึ่งคำว่า “การพัฒนา” หมายความว่า ทำให้เจริญ ให้ดี ให้สูง คือ ให้มีใจเจริญ ไม่ให้มีใจเสื่อม ให้มีใจดี ไม่ให้มีใจเสีย ให้มีใจสูง ไม่ให้มีใจต่ำ ทำให้จิตใจให้เจริญด้วยความดีต่าง ๆ ในตัวคนเรามี ๒ อย่าง คือ กายกับใจ กาย แยกออกเป็น วาจา เรียกว่า กาย วาจา ใจ กายกับใจ ใจเป็นใหญ่เป็นประธาน กายวาจาจะเป็นอย่างไร ก็สุดแต่ใจจะสั่งให้พูด ถ้าใจดี ก็สั่งให้ทำดี พูดดี ถ้าใจเสีย ก็สั่งให้ทำเสีย พูดเสีย ลำพังกายกับวาจา ก็เหมือนกับหุ่นหรือว่าว จะทำอะไรเองก็ไม่ได้ ใจเหมือนคนเชิดหุ่นหรือชักว่าว หุ่นจะเป็นอย่างไร ว่าวจะเป็นอย่างไร ก็สุดแต่คนเชิดคนชัก ซึ่งถ้าเราพัฒนาจิตใจได้สำเร็จ ก็เท่ากับว่าพัฒนากายกับวาจาให้สำเร็จด้วย จะเห็นได้ว่า การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญองงาม จึงมองได้ทั้งในแง่ที่เป็นวิธีการรวมถึงเป็นเป้าหมาย

เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาบุคคลนั้น จะเห็นได้จากเนื้อหาศาสนาที่ปรากฏอยู่ในปฐมเทศนา ซึ่งพระองค์ได้แสดงโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ โดยสาระแล้ว การที่จะพัฒนาบุคคลได้นั้น ต้องเริ่มจากการไม่ข้องแวะหรือเกี่ยวข้องกับแนวทาง ๒ อย่าง ซึ่งเป็นวิถึปฏิบัติของคนในสมัยนั้น กล่าวคือ คือ (๑) กลุ่มย่อยย่อน มัวเมาพัวพันในเรื่องกามารมณ์ที่เรียกว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** (๒) เคร่งเครียดทรมานร่างกายให้ลำบาก ที่เรียกว่า **อัตตกิลมถานุโยค**^๖ โดยถือว่าทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นทางแห่งความดับทุกข์ เมื่อไม่ข้องแวะกับวิถึปฏิบัติที่สุดโต่งทั้ง ๒ แล้ว การพัฒนาบุคคลต้องดำเนินตามหลักปฏิบัติทางสายกลาง ที่เรียกว่า **“มัชฌิมาปฏิปทา”**^๗ เป็นทางสงบ ดับทุกข์ได้ ซึ่งถ้าผู้ใดปฏิบัติตามพระองค์ได้ ก็ได้รับความสงบใจ พ้นทุกข์จริง ส่วนการพัฒนาจิตใจในปฐมเทศนาพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักอริยมรรค ๘ ประการ^๘

^๕ สุมน อมรวิวัฒน์, **สมบัติพิพธ์ของการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^๖ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓; วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓; วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^๘ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓; วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

ประเด็นที่ ๒ การศึกษาเป็นระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พระพุทธองค์ทรงเปรียบเสมือนดอกบัว ๔ เหล่า โดยพิจารณาความแตกต่างแห่งบุคคลและการรับรู้ของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน อำนาจของสิ่งแวดล้อมสามารถเปลี่ยนแปลงจิตใจได้ เมื่อบุคคลมีความสามารถในการเรียนรู้ต่างกัน สติปัญญาที่แตกต่างกัน การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นกระบวนการในฝึกอบรมบุคคลให้เป็นผู้มีศักยภาพ มีสติปัญญาที่จะเรียนรู้ เป็นอยู่ ทำประโยชน์ เป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและสังคม เมื่อทรัพยากรมนุษย์ได้รับการพัฒนาตามระบบการศึกษาทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเป็นผู้ที่มีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาและสังคม

ประเด็นที่ ๓ การศึกษาเป็นกระบวนการฝึกอบรมตน

พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกอบรมตน การพึ่งตัวเองและการมุ่งไปสู่อิสระ กล่าวคือ

๑) การฝึกอบรมตน (ภาวิตตโต)^๕ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การฝึกอบรมตนเป็นอย่างมาก การปฏิบัติธรรมทุกอย่างในทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนาล้วนเป็นการฝึกอบรมตนทั้งสิ้น และยังมีการฝึกอบรม เช่น สมาธิภาวนา แปลว่า การฝึกอบรมจิตให้เป็นสมาธิ เมตตาภาวนา แปลว่า การฝึกอบรมจิตให้มีเมตตา

๒) การพึ่งตนเอง (นาถกรณีย) หมายถึง การทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระให้กับบุคคลอื่น การพึ่งตนเองโดยไม่คอยแต่พึ่งบุคคลอื่น หรือการคอยอ่อนวอนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ให้ช่วยเหลือตนเอง เวลาที่เกิดความลำบาก หรือความทุกข์ใจเป็นต้น การประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (นาถกรณธรรม : ธรรมเครื่องกระทำที่พึ่ง) มี ๑๐ ประการ^๖ คือ

- **ประพฤติดีมีวินัย (ภาวิตศีโล)** คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาชีพ)

- **ได้ศึกษาศดับตรับฟังมาก (พาหุสัจ)** คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับรับฟังมาก โดยศึกษาวิชาการ ให้มีความรู้ความชำนาญอย่างแท้จริง มีความรู้แจ้งชัดเจน และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้

- **รู้จักคบคนดี (กัลยาณมิตตตา)** คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกคบหาสมาคมกับคนที่ดี เป็นที่ปรึกษาหรือเป็นผู้แนะนำสั่งสอนเราไปในทางที่ดี เลือกสร้างความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะช่วยให้มีชีวิตที่เจริญงอกงาม

^๕ ผู้มีตนที่พัฒนาแล้ว หรือผู้มีตนที่อบรมดีแล้ว มาจากภาษาบาลีว่า ภาวิตตโต = “โย อตตานํ ภาเวตฺวา วทฺเตตฺวา จิตฺตํ” ภาวิตตโต ฯ ผู้ใดยังตนให้เจริญแล้วดำเนินชีวิตอยู่ เหตุุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภาวิตตตะ. อังใน ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙๖.

^๖ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๕/๒๓๖; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๘-๓๖๑.

- **เป็นคนทีพุดกันง่าย (โสวสสตา)** คือ ไม่ดื้อรั้น ไม่เป็นคนกระด้างกระเดื่อง รู้จักรับฟังเหตุผล ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น และยอมรับข้อเสนอแนะพร้อมที่จะปรับปรุงตนเอง

- **ชวนขวยกิจของหมู่ (กิริณียะสุ ทกขตา)** คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือธุระหรือกิจการงานของ หมู่คณะ ญาติ เพื่อนฝูง และภายในชุมชนของตนเอง รู้ใจใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินงานที่เหมาะสม สามารถดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

- **เป็นผู้ใฝ่ในธรรม (ธมมกามตา)** คือ ศึกษาธรรม หรือชอบศึกษาหาความรู้ รู้จักพูด รู้จักฟัง สร้างความรู้สึกสนิทสนม ทำตัวเป็นที่รักใคร่ของบุคคลอื่น และชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและ ร่วมสนทนาด้วย

- **มีความขยันหมั่นเพียร (วิริยารมกตา)** คือ มีความมานะบากบั่น ขยันเรียนขยันทำ กิจการงาน ไม่ย่อท้อ รักความก้าวหน้า พยายามหลีกเลี่ยงจากความชั่ว ประกอบแต่ความดีงาม เป็นต้น

- **มีความพอดี (สนตุฏฐิตา)** คือ มีความยินดี มีความพึงพอใจในสิ่งที่ควรได้และไม่ควรได้ รู้จัก ความพอดีไม่ละโมภโลภมาก

- **มีสติมั่นคง (สติมา)** คือ รู้สึกรู้สีกตนเองอยู่ตลอดเวลา ระลึกละเอียดในสิ่งที่กระทำ สิ่งที่คิด มีความ สุขุมรอบคอบ ไม่ประมาทเลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย เป็นต้น

- **มีปัญญาอยู่เหนืออารมณ์ (ปณฺหา)** คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้คุณรู้โทษ รู้สิ่งที่ เป็น ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และมีความคิดวิจารณ์ญาณ

การพึ่งตนเอง มีปรากฏตามหลักพุทธสุภาษิต คือ “**อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ : ตนแลเป็นที่พึ่ง ของตน**”^{๑๐} หมายความว่า คนเราในระยะแรก ๆ มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น เช่น บุตรต้อง อาศัยบิดามารดาเป็นผู้เลี้ยงดูตั้งแต่เล็กจนโต ต้องอาศัยครูบาอาจารย์ศึกษาหาความรู้ แต่เมื่อเราเติบโต มีวิชาหาเลี้ยงชีพได้แล้ว เราจะต้องพึ่งตนเองในการทำมาหากิน ในการสร้างฐานะ และในการเก็บรักษา ทรัพย์ที่หามาได้ เพื่อใช้จ่ายใช้สอยในยามแก่เฒ่า

นอกจากจะต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตนแล้ว เราก็จะต้องให้มีพระคุณมีบิดามารดาเป็นต้น เหล่านั้นพึ่งเราได้ในเรื่องที่ทันท้องการจะพึ่ง คนที่บิดามารดาเลี้ยงจนโตแล้ว ส่งเสียให้เรียนจนมีวิชา ความรู้แล้ว ยังอาศัยแรงงานของบิดามารดาเลี้ยงชีวิตต่อไป จัดเป็นบุคคลที่เปล่าประโยชน์ นอกจาก เป็นที่พึ่งแก่ตนเองไม่ได้แล้ว ยังทำตนให้เป็นภาระแก่ผู้อื่นด้วย ดังนั้น บุคคลผู้มีปัญญาพึงรับสร้างฐานะ เพื่อเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง

^{๑๐} “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ตนแลเป็นคติของตน เพราะฉะนั้นเราจึงสงวนตนให้ดี เหมือนพ่อค้ามาสงวนม้าพันธุ์ดี ฉะนั้น”, อ้างใน พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๘๐/๘๓; พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๘๐/๑๕๑. “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก” อ้างใน พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๐/๔๕; พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒. อรรถกถาอธิบายเพิ่มเติมว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน” หมายถึง ตนเองเท่านั้นที่จะสามารถทำกุศลแล้ว เข้าถึงสวรรค์ หรือบรรลุมรรคผล ได้ที่พึ่งที่ไดยากคืออรรถัตตผล ไม่มีใครอื่นจะทำให้ได้ อ้างใน พ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๕.

๓) การมุงอิสระ (อิสรภาพ) อิสรภาพ แปลว่า ความเป็นใหญ่ในตัวเองรอดพ้นต่อสิ่งบีบคั้น ไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่น อิสรภาพในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลส คำที่ใช้ในทางธรรม ได้แก่ คำว่า วิมุตติ วิโมกข์ โมกษะ นิโรธ วิเวก วิราคะ โสสัคคะ^{๑๑} คำนี้แปลว่าความหลุดพ้นจากกิเลส หมายถึงนิพพาน คือการดับกิเลส และ กองทุกข์ นอกจากนี้ยังคำว่า นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ วิสุทธิ สันติ และนิพพาน

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการศึกษามโนธรรมในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญงอกงาม โดยผ่านกระบวนการฝึกหัดอบรม การพึ่งตนเอง มีระเบียบวินัย มีคุณธรรมในการใช้ชีวิต ปฏิบัติตนจนถึงเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากกิเลส เป็นผู้ที่ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป (เป็นอเสขะ) ผู้ที่ปฏิบัติฝึกหัดตนจนถึงเป้าหมายสูงสุดนี้ได้ เรียกว่าเป็นผู้จบการศึกษาสำหรับตน (อยู่จบพรหมจรรย์) ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเองที่ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกต่อไป ถือว่าจบการศึกษาอย่างสมบูรณ์แบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นประโยชน์ของตนเอง (อัตตัตถะ)

พระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ

ผู้ที่พัฒนาตนเองจนบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือการได้ทำลายกิเลสและ กองทุกข์ได้หมดสิ้น เป็นการสำเร็จการศึกษาในส่วนของประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์แบบ อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่จะถือว่าสมบูรณ์แบบ ผู้ที่บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ยังต้องมีชีวิตเพื่อประโยชน์ของคนอื่นด้วย จึงจะนับได้ว่าเป็นผู้มีการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ เกี่ยวกับประเด็นนี้ ได้มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา หลายท่าน ได้แสดงทัศนะเอาไว้ ผู้เขียนจะหยิบยกนำมากล่าวพอเป็นแนวทาง ดังนี้

๑) ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงหลักการศึกษามโนธรรมไว้ว่า การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องมี องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ (๑) มีความฉลาด (๒) มีเครื่องมือควบคุมความฉลาด เพื่อให้ใช้ความฉลาด อย่างถูกต้อง มีวิชาชีพและอาชีพ เพียงพอต่อการดำรงชีพ และ (๓) มีมนุษยธรรม คือความเป็นมนุษย์ที่

^{๑๑} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๔๔. นิโรธ คือความดับกิเลส, ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้น มี ๕ ประการ คือ (๑) วิกขัมภานิโรธ (ดับด้วยขมไว้ คือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญมาน ถึงปฐมฌาน ย่อมขมนิวรณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น (๒) ตทังคนิโรธ (ดับด้วยองค์นั้น ๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมที่ตรงข้าม เช่น ดับสักกายทิฐิด้วยความรู้ที่กำหนดแยกนามรูปออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้น ๆ (๓) สมุจเฉदनิโรธ (ดับด้วย ตัดขาด คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วยโลกุตตรมรรค ในขณะที่แห่งมรรคนั้น ชื่อสมุจเฉदनิโรธ (๔) ปฏิปัสสัทธินิโรธ (ดับด้วยสงบระงับ คือ อาศัยโลกุตตรมรรคดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก ในขณะที่แห่งผลนั้นชื่อ ปฏิปัสสัทธินิโรธ (๕) นิสสรณนิโรธ (ดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วย ปลอดโปร่งไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ภาวะนั้นชื่อ นิสสรณนิโรธ ได้แก่ อมตธาตุ คือนิพพาน

ปหาน ๕ (การละกิเลส), วิมุตติ ๕ (ความหลุดพ้น), วิเวก ๕ (ความสงัด, ความปลีกออก), วิราคะ ๕ (ความคลาย กำหนด, ความสละออกได้), โสสัคคะ ๕ (ความสละ, ความปล่อย) ก็อย่างเดียวกันนี้ทั้งหมด

ถูกต้อง พอตัวสอดคล้องกับแนวคิดของท่านปัญญานันทะได้กล่าวถึงการศึกษาที่สมบูรณ์ว่า การศึกษาที่สมบูรณ์เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เป็นทางให้เกิดหุตาสว่าง มองการณ์ไกล เป็นปัญญาที่มีเหตุผล มีธรรมะคือสติ เป็นต้น คอยเหนี่ยวรั้งความคิดไม่ให้ดำเนินไปผิดทาง

โดยพุทธทาสภิกขุ มองการศึกษาที่ตัวของแต่ละคน คือ “การศึกษาด้วยตนเอง การศึกษาทำเพื่อตนเอง การศึกษาต้องทำในตนเอง การศึกษาต้องทำแก่ตนเอง และต้องเป็นการดูที่ถูกต้อง” (ส+อภข = สิกขา)^{๑๒} คำว่าต้องถูกต้องคือ “ถูกต้องตามหลักปริยัติ และหลักปฏิเวธ” นั่นเอง^{๑๓} การศึกษาให้ดูที่ไหน ก็ดูในตัวเรา ดูข้างในคือดูตัวเองดูในตัวเอง ใครเป็นผู้ดู ก็ตัวเองอีกนั่นเอง (จิต) ดูทำไม เพื่อประโยชน์อะไร ก็เพื่อประโยชน์แก่ตัวเองเมื่อเจอปัญหาก็จะได้แก้ไขด้วยตนเอง สรุปความว่า “การกระทำในทางจิตใจคือการดูนี้ ซึ่งตนเอง ในตนเอง ด้วยตนเอง และเพื่อตนเอง ถ้าดูสิ่งอื่น ๆ แล้วไม่เป็นการศึกษาธรรมะ”^{๑๔}

นियามการศึกษาในพระพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า มี ๓ อย่าง คือ สีสสิกขา ศึกษาเรื่องความเป็นปกติภายนอกคือ กายและวาจา, สมาธิสิกขา หรือจิตตสิกขา ศึกษาในส่วนภายในคือจิตใจ ศึกษาความถูกต้อง หรือภาวะแห่งความถูกต้องดีถึงที่สุดของจิตใจ ปัญญาสิกขา ศึกษาให้รอบรู้ในส่วนสติปัญญาที่จะรู้ได้ด้วยจิตใจที่จะเป็นผลเกิดแก่จิตใจ สิกขาเหล่านี้เพื่อความถูกต้อง ๓ ประการ คือถูกต้องทางกาย ถูกต้องทางวาจา และถูกต้องทางจิตใจ กล่าวคือ ถูกต้องทางวัตถุ ถูกต้องทางคำพูด ถูกต้องทางพฤติกรรม ถูกต้องในการอบรมจิตให้ถึงที่สุดที่จะเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งจิต แล้วศึกษาที่แท้จริง รู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามเป็นจริง นี้เรียกว่า เป็นการถูกต้องทางสติปัญญา จนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้^{๑๕}

๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัว ในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด วัตถุประสงค์เกี่ยวกับอิสรภาพนี้มองเห็นได้ชัด ถ้าแยกอิสรภาพนี้ออกพิจารณาเป็นแง่ ๆ ไป เช่น

(๑) ในแง่อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต ตามปกติชีวิตต้องพึ่งอาศัยปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีอยู่ในธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของธรรมชาตินั้น มีอิทธิพลในการกำหนดความเป็นไปและวิถีทางแห่งการดำรงชีวิตทั้งของมนุษย์และของสัตว์ทุก ๆ อย่างเป็นอย่างมาก บางครั้งปัจจัยแวดล้อมในธรรมชาติก็บีบคั้นให้ชีวิตเป็นอยู่โดยยาก หรือถึงกับจะให้สูญสลายไปเสียทีเดียว

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา, (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๗.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

นอกจากปัจจัยแวดล้อมภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายในของชีวิตเอง ก็อาจกลายเป็นเครื่องบีบคั้นตรวนชีวิตได้ เพราะการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หมายถึงการสืบทอดประสานกันด้วยดีแห่งองค์ประกอบภายในทั้งหลายที่ประชุมกันเข้าเป็นชีวิต เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เรรวนไม่ประสานกัน ความกระทบกระเทือนก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ชีวิต สัตว์ทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์ผู้ขาดการศึกษาย่อมขาดอิสรภาพในการดำรงชีวิตของตนอย่างนี้ แต่การศึกษาช่วยให้มนุษย์เข้าใจโลกแห่งชีวิตของตน เข้าใจความจริงอันลึกลับของธรรมชาติที่แวดล้อมตนอยู่ และรู้วิธีการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเหล่านั้น ในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่อกุศลแก่ตน หรือถือเอาประโยชน์แก่ตนได้ คือรู้จักปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างดีที่สุด นอกจากนั้น อาศัยความรู้ความเข้าใจและความถนัดชัดเจนในการใช้ความรู้กันอย่างถูกต้อง แทนที่มนุษย์จะรอให้สิ่งแวดล้อมมากำหนดความเป็นอยู่ของตน มนุษย์กลับเป็นผู้จัดปัจจัยต่าง ๆ ในธรรมชาติให้เป็นไปตามประสงค์ของตนได้ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ก่อผลแก่การดำรงอยู่ของตนได้โดยความพยายามเพื่อเข้าถึงอิสรภาพข้อนี้ มนุษย์จึงกระทำการต่าง ๆ เพื่อกำจัดความอดอยาก โรคภัยไข้เจ็บ ความหนาวร้อนจัด และภัยธรรมชาติต่าง ๆ พยายามสร้างสรรค์ความอุดมสมบูรณ์ บริการเกี่ยวกับสุขภาพ ความสนุกสนานบันเทิง และการพัฒนาบ้านเมืองในทางวัตถุทุกวิถีทาง

(๒) ในแง่อิสรภาพทางสังคม มนุษย์อาจมีความสามารถที่จะจัดปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ พัฒนาสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและชีวิตแบบอื่น ๆ ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนได้ ให้ก่อผลแก่การดำรงชีวิตของตนได้ แต่มนุษย์ด้วยกันก็เป็นปัจจัยแวดล้อมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องกับเรียกว่าเป็นปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมนี้มีลักษณะของการที่จะต้องเกี่ยวข้องเป็นพิเศษ แตกต่างไปจากปัจจัยแวดล้อมอย่างอื่นในธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือมนุษย์ด้วยกันตามความต้องการของตน เหมือนกับที่จัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างอื่น

มนุษย์แต่ละคนเป็นส่วนประกอบหน่วยหนึ่งของสังคม การสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดอิสรภาพพื้นฐานของชีวิต เช่นความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุเป็นต้น และการเสวยผลของอิสรภาพเช่นนั้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ผู้เดียวจะกระทำหรือเสวยผลได้ แต่เป็นการกระทำร่วมกันของสังคม และมนุษย์ที่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเท่านั้นจึงทำได้

ยิ่งบุคคลแต่ละคนที่เป็นหน่วยของสังคม ก่อผลต่อกันเท่าใดกลุ่มนั้นหรือสังคมนั้นก็ยิ่งเข้มแข็งอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น เรื่องของมนุษย์ที่จะกระทำต่อปัจจัยแวดล้อมทางสังคม จึงมิใช่เรื่องของการจัดการตามความประสงค์ของตน แต่กลายเป็นการที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพื่อสร้างสังคมที่ดีมีคุณภาพ ก่อผลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของบุคคลแต่ละคนที่เป็นหน่วยของสังคม แล้วเจริญก้าวหน้าไปด้วยกันมนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีการที่จะอยู่ร่วมกัน เรียนรู้การที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน การที่จะทำตนให้อำนวยประโยชน์แก่สังคม การที่จะร่วมมือกันสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งต่าง ๆ และการที่จะสร้างระบบการอยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อสังคมบรรลุถึงภาวะเช่นนี้ก็เรียกว่าสังคมมีอิสรภาพรอดพ้นจากความ

ปีบั้น มีความเป็นใหญ่ในการสร้างสรรค์และเสวยผลแห่งความสุขสมบูรณ์ของตน บุคคลแต่ละคนในสังคมนั้นก็ได้อธิบายเป็นผู้มีอิสรภาพทางสังคม^{๑๖}

จะศึกษาไปเพื่ออะไร ตอบได้ง่าย ๆ ว่า ศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต จุดหมายอย่างนั้นหมายความว่า จุดหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับจุดหมายของชีวิต จุดหมายก็มีใช้สิ่งที่มีติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้แก่ชีวิต การศึกษานั้นเองคือการพยายามแสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิต ลำพังชีวิตเองก็คือความเป็นอยู่ ชีวิตที่มีจุดหมายก็คือชีวิตที่มีการศึกษา ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของชีวิตนั้นมีใช้การแสวงหาคำตอบว่า คือ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความควร แทนที่จะตั้งคำถามว่า ชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร ซึ่งไม่มีทางตอบได้ และไม่มีตัวสภาวะที่เป็นคำตอบ ควรจะตั้งคำถามใหม่ว่าชีวิตควรอยู่เพื่ออะไรและอย่างไร ซึ่งการศึกษาจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้และภาวะของชีวิตนี้เองที่มีความดิ้นรนอยู่ จะเป็นเครื่องชี้แนวทางแก่คำตอบ

ชีวิตที่ขาดการเรียนรู้และการฝึกฝนอบรม ย่อมเป็นชีวิตที่ย่อนสมรรถภาพและไร้ประสิทธิภาพ ทั้งในการควบคุมรักษาหล่อเลี้ยงองค์ประกอบภายในของตนเอง และในการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ส่วนชีวิตที่มีการศึกษา ย่อมมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการปรับตัวและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

บทสรุป

หลักการศึกษามหาจุฬาริชาการ มีกระบวนการเริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาเป็นสมาชิก เมื่อรับเข้ามาแล้ว ก็ให้การศึกษาอบรม ให้ตั้งอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องดีงาม ผ่านกระบวนการศึกษาฝึกหัดขัดเกลาควบคุมป้องกัน การศึกษาทางพุทธศาสนานี้เน้นการฝึกอบรมตนการพึ่งตนเองการมุ่งอิสระหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด เมื่อกล่าวถึงประเด็นพระพุทธศาสนากับการศึกษาที่สมบูรณ์แล้ว จะเห็นว่าการศึกษาคงต้องมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคนให้มีความฉลาด มีเครื่องมือควบคุมความฉลาด รวมถึงมีมนุษยธรรมสิ่งสำคัญเหล่านี้เป็นแนวทางสำคัญในการที่จะช่วยให้บุคคลเข้าถึงอิสรภาพสูงสุดก็คือความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนานี้เอง จึงกล่าวได้ว่า หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา จึงมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัว ในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุดนั่นเอง

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ในราชทินนามที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, ปรียญการศึกษาศาสตร์ไทย ภาค พุทธธรรม : แกนนำการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: วัดญาณเวศกวัน พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน, ๒๕๕๖), หน้า ๔-๖.

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แก่นนำการศึกษา.**

กรุงเทพมหานคร: วัดญาณเวศกวัน พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน, ๒๕๕๖.

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา.** สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาล-

งกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **วิสุทธิมคคปกรณ์ (ปจโม ภาค).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **บาลีไวยากรณ์ วชิราภรณ์ ภาคที่ ๒ อาขยาดและกิตก์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพ-

มหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๙๐.

สิริภพ เหล่าลาภะ. **พุทธศาสตร์การศึกษา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันพุทธลีลา, ๒๕๔๒.

สุนน อมรวิวัฒน์. **สมบัติพิพม์ของการศึกษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๓.